

II. Rákóczi Ferenc államának várospolitikai kérdéseiről

H. Németh István

II. Rákóczi Ferenc államának várospolitikai kérdéseit önmagában a szabadságharc nyolc évére korlátozva nem lehet reálisan tárgyalni, hiszen azok a problémák, amelyekre a történelem eme kis szakaszában válaszolni próbáltak, nem kizárólag ennek az időszaknak a speciális kérdései. A várospolitika kérdéskörét így a 16–17. századi általános várospolitikai kérdések köré csoportosítva tudjuk reálisan bemutatni, elsősorban a felső-magyarországi városok (Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes, Kisszeben, Késmárk) példáján keresztül. Kiemelten fontosnak tartjuk, hogy rámutassunk arra a tényre, hogy a folyamatosan háborúban álló Rákóczi-féle állam intézkedéseit elsősorban olyan tényezők befolyásolták, amelyek reálisan nem vethetők össze azokkal az intézkedésekkel, amelyek egy békeállapotban működő államgépezetet jellemezhetnek. Éppen ezért sorra veszem azokat a várospolitikai kérdéseket, amelyek 1703 és 1711 között felmerültek, de a rájuk adott válaszokat összevetem azokkal, amelyek a Habsburgok irányította Magyar Királyság államigazgatási gyakorlatában születtek. Ezzel a módszerrel a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc idején létrehozott állami szervek tényleges várospolitikai és általában államigazgatási alapelveire tudunk rámutatni.

A szabadságharc várospolitikai intézkedései immáron jól elhelyezhetők a 16–17. század viszonylatában épp úgy, mint a 18. század tekintetében. Előbbi korszakról 2004-ben jelent meg összefoglaló monográfia,¹ míg utóbbi esetében Kállay István és Anton Špiesz munkáira hivatkozhatunk.² Miután a II. Rákóczi Ferenc állam éppen e két korszak határán létezett, ezért az előzmények éppen úgy megfigyelhetők várospolitikai intézkedéseiben, mint a 18. század ekkoriban kialakuló városigazgatási gyakorlata. A városok politikai képviselőit a felső-magyarországi városszövetség látta el, amelynek tagjai 1704-től, Kassa elfoglalásától szinte mindvégig a fejedelem hatalma alá kerültek.³ A 15. századtól létező városszövetség és a városok külön-külön is ellátták saját és együttes érdekvédelmüket. A közösen követett politikát a városok közötti levelezés segítségével, valamint közös gyűléseiken határozták meg. A városok közötti levelezés nem merült ki csupán a szövetség gyűléseinek összehívására: a városok közös politikájának alapelveit a gyűlések mellett vagy helyett ezen a csatornán bonyolították. A szövetség a 17.–

¹ H. NÉMETH I., Várospolitika. A monográfia főbb megállapításainak összefoglalása szlovák nyelven: H. NÉMETH I., Mestská politika.

² KÁLLAY I., Die Städte Ungarns; KÁLLAY I., A városi igazgatás reformja; KÁLLAY I., Die einige Fragen der Städtepolitik; KÁLLAY I., A bécsi udvar várospolitikájának; KÁLLAY I., Zur Verwaltungsgeschichte; A ŠPIESZ, Slobodné kráľovské mestá, különösen: p. 17–68.; A ŠPIESZ, Die Wiener Hof.

³ Kassa feladását követően a város követei átnyújtották a fejedelemre felesküdt tanács és polgárok névsorát: AMK Schw. Nr. 12184. Kassa, 1704. november 2.

18. század fordulóján mind jobban rákényszerült arra, hogy a török alól fel szabadult és szabad királyi városi privilégiumot nyert városokkal (Nagybánya, Debrecen) mind szorosabb együttműködést alakítson ki. Ennek előzményei a 17. század első felére nyúlnak vissza, de olyan „erőkoncentrációra” mint ebben a korszakban, nem került sor.⁴ A korszakot jellemző várospolitika (erős ellenőrzés, kameralista eszközök a városokkal szemben stb.) a szabad királyi városok erőteljesebb kapcsolattartását kívánta meg; a városszövetségi keretek immáron alkalmatlannak bizonyultak a hatékony politikai képviselőre. Elsősorban az adó és a katonai terhek ügyében a felső-magyarországi városszövetség a 17. század második felében követett politikája jegyében a 18. század elején - ha lehet - még szorosabb kapcsolatot tartott fenn az alsó-magyarországi városokkal.⁵ A felső-magyarországi városszövetség és a környező szabad királyi városok kapcsolata lényegében a városok politikájának erre az „áttagolódására” épült. A városok és az állam viszonyában olyan változások történtek, amelyek elengedhetlenné tették a városok politikájának nagyobb mérvű egységesítését. A városszövetség regionálisan eleinte ennek az irányítására vállalkozott, a régió városai politikai akaratának egyeztetését követően pedig Kassa a többi várossal már a városszövetség nevében tárgyalt.⁶

A szorosabb kapcsolatok a városszövetség másik legfontosabb területén, az országgyűlések alkalmával még szorosabbakká váltak. A városszövetség országgyűlési szereplése kapcsán már korábban is megfigyelhettük, hogy a városok követői igyekeztek mind a hírek, mind a cselekvés szintjén egymást segíteni, együttesen fellépni sérelmeik ügyében.⁷ Az országgyűléseket megelőző városszövetségi gyűléseken alakították ki a városok közös álláspontját, készítették el a szövetség együttesen felterjesztendő kérelmeit, amelyeket hol az uralkodói audiencián, hol a rendek sérelmei közé szerkesztve nyújtottak be.⁸ Az országgyűlésekre küldött követek instrukcióját a felső-magyarországi városszövetség már régóta egyeztette, ebben az időszakban pedig arra figyelhetünk fel, hogy a városszövetség javaslatára a többi várossal is megbeszélték, így lényegi eltérés nem volt a városi követek utasításaiban. Az új adózási rend miatt ez a jelenség már a Rákóczi hatalma alatt álló összes szabad királyi városra kiterjedt.⁹

⁴ Az előzményekre lásd: H. NÉMETH I., A szabad királyi városok.

⁵ AMK Schw. Nr. 12398. Kísszeben, 1703. március 24.

⁶ „Quidam libera ac regia civitas Poseniensis in facto opificum et quaestorum civitatensium nobis notificet, id ipsumque reliquis harum partium aequae liberis ac regis civitatibus, ita etiam montanis communicandum censeat” AMK Schw. Nr. 14336. Kassa, 1719. augusztus 29.

⁷ H. NÉMETH I., Várospolitika, 1. köt. p. 175–192.

⁸ AMK H I. 4545/13. Lőcse, 1595. március 24. Az előzetes egyeztetések során többnyire sikerült az ellentétes álláspontokat közös nevezőre hozni. AMK H I. 4268/8. Eperjes, 1591. február 16.

⁹ AMK Schw. Nr. 12538. Nagyszombat, 1706. február 5., AMK Schw. Nr. 12539. Besztercebánya, 1706. augusztus 3. A szoros együttműködés a Rákóczi-szabadságharcot követően is megmaradt: AMK Schw. Nr. 13440. Kassa, 1713. október 27.; Nr. 13441. Kassa, 1713.

A városok számára nyilvánvalóan nagyobb politikai súlyt adott a közös fellépés, de abból a szempontból is kedvező volt számukra ez a szövetség, hogy a döntő pozícióban lévő tisztviselőket együttesen tudták ajándékokkal, vagy állandó apanázzsal számukra döntő információk megszerzésére ösztönözni. A városok érdekérvényesítésének ez fontos eszköze volt. A „discretio”, „gratificatio” vagy „illő ajándék” címén pénzben, borban kifizetett hatalmas összegek lényeges megterhelést jelentettek a városoknak. Kassa adócsökkentését éppen az 1704. évi blokád idején kiadott nagyszámú „ajándék” miatt is kérte.¹⁰ A városok számára sokszor hatékonyabbnak és olcsóbbnak tűnt, ha nem követeket, csak ajándékot küldtek az ügyeikben illetékes uraknak.¹¹

A Magyar Királyság helyzetét a kora újkorban és a Rákóczi-szabadságharc idején is az állandó háború határozta meg, így a várospolitikát is a háborúgazdaság, hadsereg–társadalom kapcsolata alapvetően határozta meg.¹² Ennek a viszonylatnak közvetlen hatása volt, hogy bizonyos szabad királyi városok olyan főkapitányi központokká alakultak (Kassa, Varasd), ahol a letelepedő katonaság immáron nem a városi önkormányzat, hanem a főkapitányok hatáskörébe tartozott.¹³ Ez a konfliktushelyzet az általam tárgyalt városokban a Rákóczi-korszakban is fennállt, hiszen Kassa esetében minimum ezerfős a városban állomásozó katonaságról beszélhetünk.¹⁴ Ez a létszám még a korábbi korszakokét is felülmúlta,¹⁵ ami a városban zsúfoltságot, és a lakosság fokozott megterhelését okozta. A fennmaradt források mindegyike arról tanúskodik, hogy a korábbi gyakorlattal ellentétben a városban állomásozó csapatok számára nem csak szállást kellett biztosítani hanem a Radics András ezredében szolgáló katonákat mintegy teljes ellátásban is kellett részesíteni. A város elkeseredett kérelmeiben már 1705 elején arról panaszkodtak, hogy a kuruc tisztek olyan szolgálatokat és felszerelést követelnek, amit még a sokszor panaszott „német” katonaság időszakában sem.¹⁶ A fennmaradt be-

november 6.; Nr. 14021. Kassa, 1717. április 6.; Nr. 14481. Kassa, 1720. július 18. Nr. 14742. Kassa, 1722. május 27.; MML XIII/112/3.

¹⁰ AMK Schw. Nr. 12207.

¹¹ Lőcse város javaslata szerint ne küldjenek követeket, mivel a városok nagy többsége, annak nagy költségei miatt, nem támogatja. Inkább a megfelelő embereknek kell gratificációt adni. AMK Schw. Nr. 12527. Lőcse, 1706. február 19. A közösen adott ajándékokról lásd többek között: AMK H I. 12541/4. Miskolc, 1706. január 31., 12541/16. Vizsoly, 1708. augusztus 24., 12726/24. Eperjes, 1707. augusztus 4., AMK Schw. Nr. 12516. Kassa, 1706. január 4.

¹² Lásd erre Gecsényi Lajos hozzászólását Szakály Ferenc előadásához: SZAKÁLY F., Gazdasági és társadalmi változások, p. 33.

¹³ H. NÉMETH I., Várospolitikai, I. köt. p. 280–438.

¹⁴ Kassa város kérelme szerint 1000 fő állomásozik a városban (AMK Schw. Nr. 12332. 1705. október 12.). A lipóci Keczer Sándor és Berthóthy Ferenc biztosokhoz küldött Szentmártoni Imre és Árvai János utasítása szerint pedig 996 fő közlegény és a tisztek. AMK Schw. Nr. 12355. Kassa, 1705. február 13.

¹⁵ A 16–17. században a városban és annak környékén állomásozó katonaság létszámáról lásd: H. NÉMETH I., Várospolitikai, I. köt. p. 288., 301.

¹⁶ AMK Schw. Nr. 12353. Kassa, 1705. január 21., AMK Schw. Nr. 12332. 1705. október 12. A város kérelmei néha meghallgatásra találtak, mivel a fejedelem a militia servitiumot lecsök-

szállásolási jegyzékekből kiderül, hogy családonként átlagosan 5-6, bizonyos esetekben 10-14 katonát és annak családját kellett a város polgárainak befogadniuk, és étellel ellátniuk. Kassa városa önállóan, de a városzövetség súlyával megerősödve is folyamatosan tiltakozott ez ellen, és megpróbálta a katonáknak nyújtott ellátást (fa, gyertya, só, étel, edények, stb.) egy átlagértéket figyelembe véve a város adójába beszámíttatni, amit azonban sosem sikerült elérniük.¹⁷ A városokkal hadi ügyekben állandó levelezésben álló lipóci Keczer Sándor főhadbiztos általában világos és lényegretörő leveleiben ez ügyben már-már szinte zsarolta az elkeseredett kassai tanácsot: 1705. február 25-én kelt levelében kijelentette, hogy megunta a város és a helyőrség huzavonáját. Szerinte a város a kapituláció szerint köteles étel, szénát stb. biztosítani a beszállásolt katonaságnak. Ha megakarnak tehát szabadulni Roth János ezredétől, szerezzenek pénz fegyverre, hogy a katonák elvonulhassanak.¹⁸ A város helyzete a romló hadi helyzet miatt csak még rosszabbá vált. A korábbi főkapitányi központ jelleg csak rontott a város helyzetén, hiszen a végvidék tüzérségének ellátását is a Kassán lévő tüzérségi házból végezték.¹⁹ A helyzet odáig fajult, hogy még a nemesekre, városi tanácsosokra, bíróra is szállásoltatnak be katonákat.²⁰

Nem csodálkozhatunk, ha a nagy létszámú katonaság és az otthonaikat kényszerből átengedő polgárság között hasonló összetűzések történtek, mint amilyeneket a 16–17. század során Kassa városában minduntalan felfedezhetünk.²¹ Mivel a város csak nagy nehézségek árán tudta ellátni a beszállásolt katonákat, ezért azok az erőszakhoz folyamodva próbálták megszerezni az általuk jogosnak vélt ételmiszert, illetve a követelt gyertyát, fűszert és konyhai eszközöket.²²

Kassán a felső-magyarországi főkapitányok már a 16. század közepétől kocsmákat és mészárszékeket állítottak fel, amelyek jócskán csökkentették a városi bevételeket. A lefoglalt és későbbi létesítmények a város bevételeit

kentette a város számára. A katonaság azonban nem volt hajlandó az említett rendelkezéshez tartani magát, és a lakosokat mindenféle szolgálattal terhelte, úgymint fával, sóval, fűszerrel, edényekkel, zöldségekkel. AMK Schw. Nr. 12355. Kassa, 1705. február 13.

¹⁷ AMK Schw. Nr. 12332. 1705. október 12-én kelt kérelmében a városi tanács 60 dénár/fő/hó beszámítást kérte. AMK Schw. Nr. 12355. Kassa, 1705. február 13. A felső-magyarországi városzövetség kérelme szerint a kassai tanács egy évben csak gyertyára 500 forintot költött. AMK Schw. Nr. 12614. 1707. január 27.

¹⁸ AMK Schw. Nr. 12416. Lőcse, 1705. február 25.

¹⁹ PÁLFFY G., A főkapitányi hadiipari műhely.

²⁰ AMK Schw. Nr. 12693. 1707. szeptember 28.

²¹ H. NÉMETH I., Várospolitika, 1. köt. p. 302.; H. NÉMETH I., Kassai polgárok és katonák.

²² AMK Schw. Nr. 12355. Kassa, 1705. február 13. A katonák garázdálkodására jó példa a Radics András ezredében szolgáló Keminger Ignác hadnagy által elkövetett büntetés. A hadnagy 10 hajdújával Holub János kassai házára tört, akinek beteg feleségét és gyermekeit verte és ütötte. Miután Holub elmenekült otthonról, a hajdúkkal utolérte őt, és agyba-főbe verte. Állítólag azt mondta miközben verte őket: „Én is úgy bánok veletek mint a magyarok a schelmák bántak feleségemmel és gyermekekem.” Más szálláson az ágyat, párnát stb. minden különösebb ok nélkül összevagdalta. AMK H II. 1706., AMK Schw. Nr. 12506. 1706. április 9.

nagy mértékben csökkentették, ezen azonban még a felső-magyarországi városszövetség közös fellépése sem változtatott, hiszen nem csak a város, de a jelentős financiaális nehézségekkel küzdő főkapitányság számára is a királyi uradalmakból, illetve a Szepesi Kamara által bérelt püspöki tizedekből származó bor és az ide hajtott állat kicsiben történő kimérése jelentette a legfontosabb bevételeket.²³ A Rákóczi-szabadságharcra ez sem változott lényegesen. A Habsburgok által kinevezett főkapitányok által elfoglalt vagy újonnan létesített kocsmákat és mészárszékeket Rákóczi kapitányai sem engedték át a városnak, hanem éppen úgy használták azokat, mint elődeik.²⁴ Rákóczi ugyan a többi Habsburg uralkodóhoz hasonlóan felszólította Radics Andrászt, hogy engedje át a kocsmákat, de (mint ennek előtte) most sem történt semmi érdemleges, jöllehet ezt a kérelmet a város és a városszövetség ügyeiben járó követek utasításába minden alkalommal belefoglalták.²⁵ Rákóczi hadseregének állandó ellátási problémái miatt előfordult, hogy a kassai tanácsot Keczer Sándor főhadbiztos arra kényszerítette, hogy a város sörfőzőjét árendába adja neki, aki azt az 1706. évi ostrom pusztításait javító munkások ellátására használta fel.²⁶ Amikor a városok közösen tiltakoztak ez ellen, a fejedelem azzal vádolta őket, hogy nem a haza, hanem saját hasznukat nézik.²⁷

Az ellátási nehézségek ebben a korszakban olyan problémákat is okoztak, amelyekkel a városok esetében csak a 16. század közepén, valamint Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadjáratai idején szembesültek.²⁸ A városokra kivetett repartícióban meghatározott pénzüsszeg mellett ugyanis nagy mennyiségű katonai ruházat is szerepelt. Kassa esetében ez évente 466 pár csizmát, közel 1956 pár bakancsot és 2160 süveget jelentett. A kötelezően beszolgáltatandó élelmiszer mennyisége általában 2000 köből búza és ugyanennyi zab volt.²⁹ Összehasonlításként érdemes megemlíteni, hogy az 1661-től Kassa mellett állomásozó német ezredek számára 1200 köből zabot és 600 köből rozst kellett volna a felső-magyarországi városszövetségnek leszállítania.³⁰ 1671-

²³ Részletesen lásd: H. NÉMETH I., Várospolitika, 1. köt. p. 318–334.

²⁴ AMK Schw. Nr. 12209. 1704. augusztus, AMK Schw. Nr. 12207. 1704. október

²⁵ Kassa városa Berthóty Ferenchez. AMK Schw. Nr. 12339. 1705. március 21. Az eredménytelenségről lásd: AMK Schw. Nr. 12355. Kassa, 1705. február 13., AMK Schw. Nr. 12368. 1705. március 13., AMK Schw. Nr. 12377. Kassa, 1705. január 18., AMK Schw. Nr. 12408. Eperjes, 1705. március 24. Lásd még: Schw. Nr. 12340. 1705. március 31.

²⁶ AMK Schw. Nr. 12640. Kassa, 1707. március 10.

²⁷ AMK Schw. Nr. 12542. Munkács, 1707. március 9.

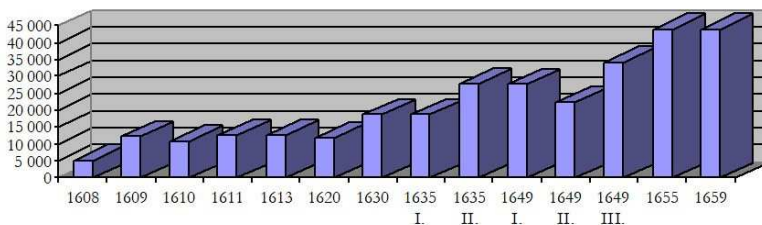
²⁸ H. NÉMETH I., Várospolitika, 1. köt. p. 370–392. A Rákóczi-szabadságharc ellátási nehézségeire lásd: BÁNKÚTI I., A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái. A ruházatról külön lásd: p. 59–62., BÁNKÚTI I., A kuruc függetlenségi háború gazdasági-pénzügyi alapjai.

²⁹ A leszállítandó áruról: AMK Schw. Nr. 12596. 1707., AMK H III/2. mac. 104. fol. 6. 1708. január 16., AMK Schw. Nr. 12789. 1708. január 17., AMK Schw. Nr. 12914. 1709. Csáky István a hamarosan elkészítendő csizmákról: AMK Schw. Nr. 12699. Besztercebánya, 1707. március 25. Vö. még: AMK H III/2. mac. 103. fol. 30. 1707. április 11., fol. 48. 1707. május 15., fol. 52. 1707. május 27.

³⁰ AMK H I. 8669/44. Lőcse, 1661. szeptember 6., AMK H III/2. mac. 73. fol. 11. 1662. február 1.

ben Kassára 1500 köből búzát, 1000 köből zabot róttak, amit a városok akkor előteremthetetlenek ítélték.³¹ A városra kirótt húsmennyiség még ennél is megdöbbentőbb: az általában kirótt 64000 font helyett 1709-ben több mint 300.000 fontot adott a város a katonák ellátására!³²

Az állandó hadiállapot miatt a városok adó és hadi terhei már a 16–17. században állandóan emelkedtek. A kezdeti 30–40 000 forintos összes városi adó, a 17. század második felére elérte a 170–180 000 forintot, ami szabad királyi városok számára túlzottnak tűnő pénzügyi terhet jelentett.³³ Az 1630-as évektől kezdve a városok restanciái mind nagyobbak, az ezek elszámolására és rendbetételére kiküldött kamarai vizsgálatok mind gyakoribbak lettek.³⁴ A 17. század utolsó harmadában a megszakítatlan hadakozások

A felső-magyarországi városok adóterheinek alakulása a tizenöt éves háborút követően

következtében a városi lakosság száma egyre csökkent, a polgárjogért folyamodók száma pedig elenyészővé vált. A városok kérvényeinek mind-egyikében a lakosság elvándorlására, az adóterhek elviselhetetlenségére és a katonaság visszaéléseire panaszkodtak.³⁵ A városok eladósodása rohamléptekben haladt előre, többségük kénytelen volt birtokainak egy részét zálogba vetve kölcsönökhöz folyamodni.³⁶

A Rákóczi-szabadságharc időszakában a városok adózását hasonló tendenciák jellemezték, és ezzel együtt hasonló rendszerben is történt, mint a 17. század utolsó harmadában a bécsi udvar által bevezetett városi adózás.³⁷

³¹ MNL OL E 23 (Litt ad Cam. Scep.) 1671. május 7.

³² AMK Schw. Nr. 12914. 1709.

³³ NAGY I., A Magyar Kamara, itt 45.

³⁴ MNL OL E 554 (Városi és kam. i.) Fol. Lat. 508. fol. 2–5., 15–17., MNL OL E 190 (Arch. fam. Rákóczi) Missiles Nr. 4465. Eperjes, 1646. augusztus 30.; MNL OL E 554 (Városi és kam. i.) Fol. Lat. 955. fol. 56–58. Kassa, 1668. augusztus 22.; MNL OL E 210 (Misc.) Civitatensia 36. t. Nr. 1–2. Pozsony, 1672. június 28.

³⁵ AMK H III/2. pur. 30. fól. 25. 1684. március 28.

³⁶ H. NÉMETH I., Várospolitikai, 1. köt. p. 245–280.

³⁷ Összefoglalóan lásd: BÁNKÚTI I., A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái, p. 99–114., BÁNKÚTI I., A kuruc függetlenségi háború gazdasági-pénzügyi alapjai.

Az adóztatás alapját mindkét időszakban a katonaság ellátása határozta meg, és annak mértékét a város környékén állomásozó ezredek porciósükséglete alapján számolták ki. A portionális adóztatás első szakaszában a városok külön sérelme volt, hogy nem a kamara, az Udvari Haditanács vagy a nádor határozta meg a rájuk eső összeget, hanem a vármegyék.³⁸ Jóllehet sok tekintetben a Rákóczi-szabadságharc időszaka a városokkal szemben a vármegyék megerősödését hozta magával, ezt a városoknak sikerült elkerülniük, és a rájuk eső porciókat a fejedelem külön pátensben határozta meg. A Kassára eső éves porció mértéke ebben az időszakban (a fent felsorolt élelmen és ruházaton kívül) hatalmas összegű: havonta 2500 rajnai forint volt. Ezt az összeget 1704-ben a város képtelen volt kifizetni, az első havi ellátásra is saját polgárait kellett kényszerkölcsönre fognia, ahonnan 2000 rajnai forintot sikerült beszednie.³⁹ 1705-től kezdve ez az összeg évente mintegy 6200-6300 rajnai forintra csökkent.⁴⁰ A kassai tanács számára még ez az összeg is túl nagyknak számított, ezért az adóterhekre való hivatkozással zálogosították el Forró birtokukat Szirmay Péternek éppen 6000 forintért.⁴¹

A városok már 1706 első napjaiban arról értesítették egymást, hogy a városok adózásának régi-új elemeként az adóztatás porták szerinti kiszámítására is sor fog kerülni a katonaság porcióinak kivetése mellett. Ez lényegében nem volt más, mint az I. Lipót által 1697-ben bevezetett rendszer, ami során a városokra is adott portaszámot osztottak ki.⁴² Az 1705 végén Munkácson tartott gyűlésen ugyan a portális adózás terve éppen csak felmerült, de a szabadságharc mind súlyosabb pénzügyi problémái miatt az 1706-ban megtartott Rozsnyón és az azt követő körömi mezőn (vagyis Ónodon) hozott döntések során már az új adórendszer bevezetését határozták el, egyben megszüntették a kivetendő portaszámokat is.⁴³ A felső-magyarországi város-szövetség már 1706 első napjaiban követelt el a miskolci gyűlésen tartózkodó fejedelemhez és a Gazdasági Tanácshoz, hogy azon nyomban tiltakozzanak az újnak mondott (noha már 1698 óta ismert) adónem ellen.⁴⁴ Az ügy fontosságát mutatja, hogy a felső-magyarországiak ezzel egy időben emiatt a kuruc seregek ellenőrzése alatt álló összes szabad királyi várossal felvették a kapcsolatot, akik egységesen léptek fel ebben az ügyben mind az országgyűléseken, mind a Consilium Oeconomicumban, mind pedig a feje-

³⁸ H. NÉMETH I., Várospolitikai, 1. köt. p. 266–278., ill. IVÁNYI E., Esterházy Pál, p. 136–179., 205–206.

³⁹ AMK Schw. Nr. 12207., 12209. 1704. október

⁴⁰ AMK Schw. Nr. 12596. 1707., Nr. 12914. 1709.

⁴¹ AMK Schw. Nr. 12361. 1705. május 6.

⁴² IVÁNYI E., Esterházy Pál, p. 157–158. Kassa város portaszámjai: AMK Schw. Nr. 12195.

⁴³ BÁNKÚTI I., A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái, p. 104., BÁNKÚTI I., A kuruc függetlenségi háború gazdasági-pénzügyi alapjai.; AMK Schw. Nr. 12596.

⁴⁴ AMK Schw. Nr. 12516. 1706. január 4.

delemlél.⁴⁵ A már a miskolci gyűlésen megkezdett egyeztetéseket követően augusztusban már a szabad királyi városok összességének együttes és összehangolt fellépésének lehetünk tanúi: Az alsó-magyarországi bányavárosok Lőcse közvetítésével a többi szabad királyi várossal is egyeztetve léptek fel az országgyűléseken.⁴⁶ Az 1707. év szinte az állandó követjárásokkal telt el, de a Gazdasági Tanácsba „beépített” informátoraik felhasználásával sem sikerült elérniük, hogy az adónemet töröljék.⁴⁷ A városok egységes fellépése korántsem volt újszerű, hiszen szintén az adóztatás megváltoztatása miatt már a 17. század elején, illetve a század végén is egységesen léptek fel.⁴⁸ A városok által használt érvek sem mondhatók újaknak: 1697-ben és ekkor is azzal utasították el az adóztatás porták szerinti rendszerét, hogy a városok önálló rendet alkotva kollektíven a nemességhez hasonlatos jogokkal bírnak, és így őket nem lehet a parasztnál használt adókkal terhelni. A városok érvelése azon alapult, hogy őket nem lehet portákra osztva adóztatni, jöllehet a városi adózás alapja akkor már évek óta ez volt, és a szabadságharcot követő évtizedekben is ez maradt.⁴⁹

A városokra nehezedő terhek felosztását jól láthatjuk ezen az 1707 februárjában készített összesítésen:⁵⁰

Város neve	Adóösszeg (r.fl.)	Az összes adóösszeghez mért arány (%)
Kassa	8000 (16.000 helyett)	2,5
Eperjes	10000	
Lőcse	13000	
Bártfa	7000	
Kisszeben	3500	
Késmárk	8000	

⁴⁵ AMK Schw. Nr. 12538. Nagyszombat városa Kassához. Nagyszombat, 1706. február 5., Nagyszombat, 1706. március 26.

⁴⁶ AMK H I. 12541/3. Miskolc, 1706. február 14., AMK Schw. Nr. 12506. 1706. április 9., 1706. május 7., 1706. június 5., 12539. Besztercebánya, 1706. augusztus 3.

⁴⁷ AMK Schw. 12608. Eperjes, 1707. január 7., Nr. 12614. 1707. január 27., Nr. 12647/1707. január 27., Nr. 12658. 1707. április 3., Nr. 12656. Kassa, 1707. október 12., Nr. 12706. Lőcse, 1707.

⁴⁸ H. NÉMETH I., A szabad királyi városok, p. 210–238., ill. H. NÉMETH I., Várospolitikai, 2. köt. p. 213–216.

⁴⁹ AMK Schw. Nr. 12493. 1706., Nr. 12516. 1706. január 4., Nr. 12608. Eperjes, 1707. január 7., Nr. 12614. 1707. január 27., Nr. 12615. 1707. november 1., Nr. 12647. Eperjes, 1707. január 27.

⁵⁰ AMK Schw. Nr. 12684. 1707. március 20.

Zólyom	2500	2,25
Korpona	4000	
Selmecebánya	12000	
Körmöcbánya	9000	
Besztercebánya	9500	
Bakabánya	2500	
Bélabánya	1500	
Libetbánya	1500	
Breznóbánya	600	
Újbánya	2000	
Nagybánya	3158	0,5
Felsőbánya	1858	
Eger	1372,5	
Szatmár	2243	
Németi	1200	
Jászság	13629	1,45
Nagykunság	1800	
Kiskunság	2370	
hajdúvárosok	11112	
Összesen	133.342	6,7

A felső-magyarországi városszövetség által fizetendő összeg összesen 49.500 rajnai forint volt, ami egy csökkentett összeg, hiszen Kassa eredetileg a rá kirótt 8000 rajnai forintnak a kétszeresét fizette volna (és a következő évtől kezdve évi 16000 forintot fizetett is).⁵¹ A Kassára kirótt adóösszeg azonban a városi tanácsnak még így is túl nagy összegnek tűnt az 1706-ban elszenvedett ostrom költségei pusztításai miatt (a város számítása szerint az ostrom alatt elszenvedett károk és kiadások 386.032 magyar forint 17 dénárt tettek ki), ezért erre az évre teljes adómentességet kért.⁵²

A városok számára azonban az adókon és az esetlegesen elszenvedett ostromokon kívül további terhek növelték az amúgy is nehéz pénzügyi helyzetüket. Az egyre növekvő adók mellett a városok ugyanis a 16. századtól kezdve kötelesek voltak évente bizonyos meghatározott számú katonát kiállítani, és zsoldjukat fizetni. Létszámuk az 1560–70-es évekre állandósult, amikor 200 főt kellett kiállítaniuk és fizetniük. Ennek költségei már akkor

⁵¹ AMK Schw. Nr. 12552. Kassa, 1707. december 24., Nr. 12789. 1708. január 17.

⁵² AMK Schw. Nr. 12620. 1707. február 9.

közel megegyeztek a városi adó összegével.⁵³ A városokra nehezedő katonai kiadások a Rákóczi-szabadságharc idején tovább fokozódtak. A városok által fizetendő katonaság teljes létszámára sajnos nem rendelkezünk adatokkal, csak a Kassára eső részről vannak információink. Kassa a 200 főből addig 66 főt állított ki, ami a szabadságharc idején 100 főre kúszott fel.⁵⁴ Nem véletlen, hogy a kassai tanács 1705 októberében 60 főre kívánta csökkenteni a város által felfogadott katonák számát, amit azonban a fejedelem a hadi helyzetre való tekintettel elutasított, mivel „ha szabadságoknak örülnek az instansok sem kívánhatják”.⁵⁵ A hajdúk felfogadására a kassaiak havonta 300-400 forintot fizettek ki. A költségeket növelte, hogy a felfogadott katonákat ráadásul még élelemmel, fegyverrel és ruházattal is el kellett látniuk, amire korábban nem került sor. Miután sokszor megesett, hogy a rossz termés idején nem volt elég élelem, ezért csak nagy költséggel tudtak élelmet szerezni.⁵⁶ A város ezért többször kérte, hogy az élésházból lássák el a hajdúkat, ami azonban csak egy-egy kisebb időszakra történt meg.⁵⁷ A zsoldosok tartásának költségeit jól mutatja az is, hogy Kassa városának éppen a katonák felfogadása miatt kellett egyik igen fontos jövedelemforrását, a pálinkamérést, valamint a pálinka után szedett kapuvámot árendába adnia.⁵⁸ A városszövetség és Kassa állandó kérelmezésére és a kifizetett tetemes mennyiségű ajándék hatására csak 1708 végén csökkentették le a kiállítandó zsoldosok számát 55 főre.⁵⁹

A tüzérség elterjedése és széles körű alkalmazása a városi lakosságra további, az előző katonai kiadásoknál jóval kiszámíthatatlanabb nagyságú terhet rótt. A tüzérségi eszközök (ágyúk, lövegek, muníció, stb.) szállítása ugyanis hagyományosan a szabad királyi városok feladata volt,⁶⁰ és ez a „hagyomány” a mohácsi ütközetet követő évszázadokban még élőbb, még megterhelőbb volt, mint annak előtte.⁶¹ A 17. század folyamán a felső-magyarországi városszövetségnek 75-80 ígáslovat vagy ökröt, illetve 12 szekeret kellett biztosítaniuk a hadsereg számára. Ez nem csekély összeget emésztett fel

⁵³ H. NÉMETH I., Várospolitika, 1. köt. p. 337–351.

⁵⁴ A szécsényi országgyűlésen részt vevő követe jelentése szerint is ezt a létszámot róttá ki a fejedelem: AMK H I. 12425/22. Szécsény, 1705. szeptember 15.

⁵⁵ AMK Schw. Nr. 12324. 1705. március 2., Nr. 12332. 1705. október 12., AMK H I. 12425/22. Szécsény, 1705. szeptember 15.

⁵⁶ AMK Schw. Nr. 12355. Kassa, 1705. február 13., AMK Schw. Nr. 12332. 1705. október 12., AMK Schw. Nr. 12473. 1706. február 16.

⁵⁷ AMK H III/2. mac. 103. fol. 74. 1707. október 9.

⁵⁸ AMK Schw. Nr. 12362. 1705. augusztus 4., Nr. 12520. 1706. augusztus 16.

⁵⁹ AMK Schw. Nr. 12737. Sárospatak, 1708. december 17.

⁶⁰ KUBINYI A., Városaink háborús terhei, p. 157.; A központi szervek ugyan többször figyelmeztettek arra, hogy a városok számának csökkenésével, és a tüzérség feladatkörének szélesedésével a városok egyedül nem tudják ellátni ezt a feladatot. MOE 4. köt. 424., 433., 437.

⁶¹ Vö. az országgyűlés uralkodói előterjesztése: MOE 5. köt. 38-39. A tényleges szabályozásról: CJH 1569:26., MOE 5. köt. 285., 290. 1572. február-március, 8. köt. 156. 1593-1594., CJH 1595:50., 1599:27., 1600:14. Az 1563. évi országgyűlés szabályozásáról: MOE 4. köt. 424.

a városok bevételeiből, hiszen a löcsei követ jelentése szerint a fuvarosok (főként a télre hivatkozva) lovanként csak nyolc forintért voltak hajlandóak elszegődni. Ha az általunk kalkulált 72 igáslóval számolunk egy hónapra ez havonta közel hatszáz (576) forintot jelentett.⁶²

A 17. század utolsó harmadában megtartott két országgyűlésre menesztett városi követek utasításában minduntalan megjelentek a városok vectura-kötelezettségével kapcsolatos panaszok. A felső-magyarországi városszövetség követei ekkor elsősorban saját terheik csökkentését, valamint a vármegyékre és a kincstári birtokokon élőkre való kiterjesztését javasolták.⁶³ A Rákóczi-szabadságharc sem hozott semmi újat ebben az ügyben, sőt, miután a vezérlő fejedelemnek főként a vármegyei nemesség politikai támogatását kellett elnyernie és megtartania, és Rákóczi állama csak és csupán az ország belső erőtartálékaira volt utalva, a városok megterhelése inkább a lipóti korszakot megelőző időszakhoz volt hasonlatos. A szécsényi országgyűlésre bocsátott követek kérvényében szintén megfelelő hangsúlyt kapott a vectura csökkentése iránti igény.⁶⁴ A városszövetség egészére kirótt mennyiségről nem rendelkezünk információkkal, de abból, hogy csak Kassa városának évente 40 ökröt, 25 lovat, 6 kocsit és 13 bérest kellett a tüzérséget irányító Antoine de la Motte ezredes rendelkezésére bocsátania, jól látható a növekedés mértéke.⁶⁵ 1707-ben még ennél is nagyobb számokról tudunk: Kassa városának összesen 120 ökröt és 12 szekeret kellett volna előállítani, amiből azonban csak nyolcvanatot tudott a város birtokairól összeszedni.⁶⁶ A költségek nem csak a fogatok kiállításában rejlett, hanem az elküldött ökrök és lovak sokszor el is tűntek. 1705-ben 18 ökör és 5 ló veszett el, 1706-ban pedig 9 ökör, 4 ló és 2 kocsis veszett el kocsistól.⁶⁷ A város földbirtokosként természetesen a hozzá tartozó falvakra terhelte az ökrök és szekerek kiállítását, jóllehet szükség esetén maguk is rendeltek szekereket a közeli Mecenzéfről.⁶⁸ A fontos munkaeszközétől megfosztott falusi lakosság elkeseledésében néha még kisebb lázadásokkal is tiltakozott ez ellen. A tor-

⁶² MML XIII/102/24. Eperjes, 1632. december 8. Johann Srednitz löcsei követ jelentése. A kalkulált összeg nem térhet el nagy mértékben a tényleges értékektől, hiszen Michael Wirt eperjesi jegyző sógorához, Melchior Reiner kassai bíróhoz írt levelében éppen 100 igásló kiállításáról tudósít. AMK H I. 5442/24. Eperjes, 1611. június 24. A 16–17. századi tüzérségi szállításokról lásd: H. NÉMETH I., Várospolitikai, 1. köt. p. 351–362.

⁶³ MML XXI/10. 1687.

⁶⁴ AMK H I. 12726/24. Eperjes, 1707. augusztus 4., AMK Schw. Nr. 12615. Kassa, 1707. november 1.

⁶⁵ AMK Schw. Nr. 12619. 1707. február 4., Nr. 12626. 1707. május 11. A fejedelem korábbi parancsa szerint két évvel ez előtt ennél kevesebbet, 12 lovat, 40 ökröt, 6 kocsist, 13 bérest, kellett fizetnie a városnak. AMK Schw. Nr. 12241. Eger, 1705. március 6.

⁶⁶ AMK H III/2. mac. 103. fol. 52. 1707. május 29. A birtokok között a következő módon oszlott meg a teher: Mislóka 4, Alsótökés 4, Felsőtökés 6, Belam 8, Hámor 6, Aranyidka 8, Rusin 4, Felsőladna 6, Alsóladna 6, Soklya 8, Szin 2, Tehány 4, Kavacsány 14.

⁶⁷ AMK Schw. Nr. 12619. 1707. február 4., Nr. 12626. 1707. május 11.

⁶⁸ AMK H III/2. mac. 104. fol. 21. 1708. május 7.

nyosnémeti Bányaai András ellen éppen emiatt indítottak eljárást. Bányaai az ökrök összegyűjtésével megbízott Szilágyi Mihály szolgabíró és a vele érkező hajdúk ellen uszította a falu lakosságát, akik a szolgabíró a vele lévő hajdúkkal együtt megverték, majd a falu bírójának házában melegező hajdúkra is rátörték az ajtót, akiket szintén helyben hagytak.⁶⁹

Nem csodálhatni hát, hogy a városi tanács minden eszközt megragadott, hogy „vagy pénzbeli, vagy borbéli discretio által” a vectura mértékét csökkentésék, illetve az elküldött fogatokra és igásállatokra a tisztek gondot viseljenek.⁷⁰ Az ügy érdekében érdemes volt nagyobb urakat is megkeresni. Bercsényi Miklós rendszeresen kapott ajándékokat a várostól, pisztolyokat vagy 1708-ban 200 aranyat.⁷¹ A közbenjárásnak sokszor volt is eredménye, hiszen a fennmaradt városi jegyzőkönyvek és a követek jelentéseiben de la Motte engedékenysége akár szembeszökő is lehet.⁷²

A városok érdekei a városokba költöző nemesség, valamint a nemességet nyert polgárok feletti joghatóság kiterjesztésében is érvényesültek. A vármegyék ugyanis egyre inkább megpróbálták kivonni a városi nemeseket, valamint a nemes polgárokat a városi tanács fennhatósága alól. A 16. században hozott törvények ugyan a városok javára szabályozta helyzetüket, a 17. század közepén alkotott törvénycikkek a nemeseket azonban szinte teljesen kivették a város hatásköre alól, és a vármegyék alá vonták őket. Ez épp úgy vonatkozott a városi nemesekre, mint a polgári életmódot folytató, de az armálist elnyert nemes polgárookra is.⁷³ A városi nemesek esetében azonban a Rákóczi-szabadságharc idején is sikerült őket a városi adók megfizetésére kötelezni, ami ellen azok természetesen a vármegyénél és a fejedelemnél léptek fel. A városoknak többször kellett visszautasítaniuk olyan vádakot, hogy a polgárok adójának többszörösével terhelik őket, vagy a beszállásolásnál nagyobb terhet raknak rájuk.⁷⁴ A város az adózás terén keményen lépett fel ellenük, hiszen 1709-ben elrendelte például, hogy ha egy nemes nem hajlandó adót fizetni, a behajtót kell ráküldeni.⁷⁵ Mind a fejedelem mind Bercsényi Miklós gyakran emelt kifogást olyan beszállásolások ellen, amelyek nemeseket érintett⁷⁶ Ez utóbbi esetben persze jobb volt vigyázni, hiszen olyan befolyásos nemeshez is tehettek kellemetlen katonákat, akik

⁶⁹ AMK Schw. Nr. 12282. 1705. március 16.

⁷⁰ AMK H III/2. mac. 104. fol. 21. 1708. május 7.; Az elveszett ökrökről lásd a fejedelem parancslevelét: AMK Schw. Nr. 12542. Munkács, 1707. március 9. Az ajándékokról: AMK H III/2. mac. 104. fol. 24. 1708. május 20., fol. 27.

⁷¹ AMK H I. 12726/24. Eperjes, 1707. augusztus 4.

⁷² AMK H III/2. mac. 103. fol. 38. 1707. április 19.

⁷³ A városban lakó nemességgel kapcsolatban negatív képet Szűcs Jenő festette meg: SZŰCS J., Das Städtewesen, p. 137–138.; J. ÚJVÁRY ZS., Polgár vagy nemes. Újabban ennek árnyalására került sor: H. NÉMETH I., Várospolitikai, 1. köt. p. 439–478.; H. NÉMETH I., Polgár vagy nemes.

⁷⁴ AMK Schw. Nr. 12855. Munkács, 1709. április 10., Nr. 12926. Kassa, 1709. április 17.

⁷⁵ AMK H III/2. mac. 105. fol. 14. 1709. március 22.

⁷⁶ AMK Schw. Nr. 12859. Ungvár, 1709. március 18.

sokat árhattak a városoknak. A város Olasz Ferenc kassai házába 1705-ben 12 hajdút szállásolt el. Az ezzel járó veszélyekre Keczer Sándor kerületi főhadbiztos hívta fel a tanács figyelmét, miszerint Olasz a fejedelem haditanácsának fő secretariususa. „Nem veszi észre a város, hogy akkor adhatja meg ő kegyelme a kölcsönt, amikor akarja.”⁷⁷

A nemes polgárok helyzete még ennél is speciálisabb volt, hiszen ők életmódjukat és felfogásukat tekintve egyaránt nem tartoztak a megyei nemesség, annál inkább a városi polgárság közé. Nemességük elnyerésével többnyire nem adták fel korábban űzött foglalkozásukat. A városi polgárok többségének a nemesi rang - egyáltalán nem magyarországi sajátosságaként - a korszak legmagasabbnak elismert státuszát jelentette.⁷⁸ A Rákóczi-szabadságharc idején azonban a vármegyék és maga a fejedelem is mind untalan személyes felkelésre akarta őket kényszeríteni. A vegyes jogállású armalista polgárok jogi állása a korszak végéig problémákat okozott, adóztatásukról a vármegyék sosem mondtak le. Ez a Rákóczi-szabadságharc idején is hasonló gondokkal járt. A szécsényi országgyűlésen részt vevő követek jelentése szerint ugyanis a rendek és a kancellár úgyszintén hasonló álláspontot képviselt ebben a kérdésben. Az országgyűlésre érkező városi követek előtt már első tárgyalásaik során szóba kerültek a városi armalista nemességgel kapcsolatos problémák, de az állam legfontosabb képviselői nem voltak hajlandók engedni. A szécsényi országgyűlés nem a hagyományos módon történt, ahol a vármegyéket követek képviselték, hanem a vármegyék nemessége nagy létszámban, mintegy önmagát képviselte. Éppen ezért felmerült, hogy a városi armalista nemesség szintén személyesen jelenjen meg Rákoson (az országgyűlés tervezett helyszínén), majd Szécsényben. Ráday Pál az országgyűlés helyszínére érkező követektől azon nyomban a meg nem jelent nemesek iránt kérdezett, mivel akik „Nemessi szabadsággal éltek, élnek és élni kívánnak”, jogukban áll és kötelességük lenne a rendek gyűlésén megjelenni.⁷⁹

A nemes polgárok nagy többsége (a politikai indokokon kívül) nem sok hasznot hajtott volna a felkelő seregnek, hiszen saját bevallásuk szerint „öreges, betegesek, köszvényesek, és nagyjából idegen nemzet által megfosztatott, annyira, hogy nagy részük még csak háza népét sem tudja eltartani, a táborozásra így alkalmatlanok”, illetve a városi tanácsban helyet foglalván a város ügyeivel vannak elfoglalva. Előtte pedig soha személyes felkelésre nem hajtották őket, mivel „az városhoz s annak kőfalaihoz esköttünk, az városnak oltalmazására és a városi dolgoknak folytatására, azoknak végben való

⁷⁷ AMK Schw. Nr. 12417. Eperjes, 1705. február 17.

⁷⁸ H. NÉMETH I., Várospolitikai, 1. köt. p. 439–478.; H. NÉMETH I., Polgár vagy nemes.

⁷⁹ AMK H II. Szécsény, 1705. szeptember 7., AMK H I. 12425/9. Kassa, 1705. szeptember 21., 12425/22. Szécsény, 1705. szeptember 15.; 12425/17. Szécsény, 1705. szeptember 25.

vitelére.”⁸⁰ A felső-magyarországi városszövetség a többi szabad királyi várossal is tárgyalt az ügyben,⁸¹ és ekkor is közös lépésekre szánták el magukat: az adózás megváltoztatásával együtt közösen tiltakoztak a miskolci gyűlésen.⁸² A vármegye azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a nemes polgárokat is ő maga kényszerítse inszurrekcióra, amit esetenként még különféle bírságok kirovásával is megerősített.⁸³ A miskolci gyűlésen történt közös fellépésük sem változtatott a dolgon, hiszen a városok nagy része már lemondott arról, hogy követeit hiábavalóan küldje ki a fejedelemhez.⁸⁴ A városokon még az sem segített, hogy az ügyben döntő Keczer Sándor szokásos gratifikációját még 15 arannyal toldották meg.⁸⁵ A nemes polgárság inszurrekciójaként azzal válthatta meg magát, hogy maguk helyett egy zsoldost fogadtak, amit ők alapvetően elutasítottak, hiszen az adók, a vec-tura, porció és katonaság fizetésével valóban már többszörösen megfizették ezt a hozzájárulást. Ennek ellenére a szabadságharc idején minden évben 100-150 forintot fizettek be a vármegye kasszájába erre a célra.⁸⁶

Mint azt láthattuk a Rákóczi-szabadságharc a városok tekintetében ugyanolyan finális szemléletű volt, mint a bécsi udvar irányította várospolitika. Ennek okait elsősorban a folyamatos háború szolgáltatta, ami nem tett lehetővé semmilyen tudatos várospolitikai elképzelés keresztülvitelét. Rákóczi ugyan a szabadságharc első éveiben visszaadta azokat a városi privilégiumokat, amelyeket a bécsi udvar pénzügyigazgatása a modern város- és gazdaságpolitika szempontjából feleslegesnek vagy károsnak ítélt.⁸⁷ A bécsi udvar és az európai államok által alkalmazott alapelvek alaptétele volt: a korábbi, középkorban kiadott árumegállító jogokat meg kell szüntetni, a monopóliumok új rendszerét kell kialakítani.⁸⁸ E privilégiumok gazdasági hatásukat sem éreztethették. A korábban a városok kereskedelmi életének virágzását biztosító árumegállító jog ugyanis ekkorra már elvesztette valódi értelmét, melyet a városi tanácsok tényleges érdekei jól mutatnak. A városok 1693-ban, de két évvel korábban is szinte kizárólag az árumegállítás jogából eredő illeték- és vámjövödelmek növelését kívánták elérni.⁸⁹ Másrészt a háborús

⁸⁰ AMK Schw. Nr. 12355. Kassa, 1705. február 13., Nr. 12332. 1705. október 12., Nr. 12348. 1705. július 17., Nr. 12473. 1706. február 16., AMK H I. 12541/3. Miskolc, 1706. február 14., Nr. 12516. 1706. január 4., Nr. 12926. Kassa, 1709. április 17., Nr. 12928. 1709. június 11.

⁸¹ A felső-magyarországi szabad királyi városok gyűléséről ebben az ügyben: AMK Schw. Nr. 12373. 1705. július 27.

⁸² AMK H I. 12541/4. Miskolc, 1706. január 31.

⁸³ Az országgyűléseken való vármegyei fellépésre: AMK H I. 12541/16. Vizsoly, 1708. augusztus 24. A vármegyék bírságaira: AMK H III/2. mac. 103. fol. 75. 1707. október 11.

⁸⁴ AMK Schw. Nr. 12527. Lócse, 1706. február 19.

⁸⁵ AMK H I. 12541/16. Vizsoly, 1708. augusztus 24.

⁸⁶ AMK Schw. Nr. 12409. Szend, 1705. április 11., Nr. 12810. 1708. augusztus 21.

⁸⁷ P. KÓNIA, Prešov, Bardejov a Sabinov.

⁸⁸ L. SOMMER, Die österreichischen Kameralisten, 1. köt. p. 55–57.

⁸⁹ AMK H III/2. pur. 29. fol. 124–125. 1691. február 15. Az egyezmény szövege: AMK Schr. Nr. 19552. Kassa, 1693. március 6. Lásd erre még: H. NÉMETH I., Várospolitika, 2. köt. p. 28–51.

állapotok mellett sem tudták a városok maradék gazdasági potenciáljukat kihasználni, mivel a gazdálkodást és a kereskedelmet szinte lehetetlenné tette az államháztartás csődjét megakadályozni hivatott rézpénz.⁹⁰

A bevezetett rézpénz, majd a libertások hatalmas pénzügyi csődöt jelentettek a városok és polgáraik számára is. Amint a rézpénz megjelent, a jó fizetőképességű ezüst és aranymonéták azonnal eltűntek a városok piacairól.⁹¹ A városzövetség a fejedelmet és a Gazdasági Tanács szenátorait igyekezett meggyőzni a helyzet tarthatatlanságáról, de igyekezett sikertelen maradt.⁹² Közös határozattal meg az árakat, és egybehangoltan léptek fel az engedetlen mészárosok ellen is, akik nem voltak hajlandók rézpénzért húst árulni, de fellépésük csak ideiglenesen volt sikeresnek mondható.⁹³ A városi jegyzőkönyvekben a rézpénzzel kapcsolatos gondok állandó forrását jelentették az újabb és újabb ámde hiábavaló statútumoknak.⁹⁴ A fő problémát a lőcseieknek a kassaiakhoz írt leveléből tudhatjuk meg a legszemléletesebben: nem hajlandók elfogadni a rézpénzt csak az ezüstöt. A limitáció és a rézpénz elfogatásához általában az áru elkobzásával szoktak védekezni, de a városon kívül behozott élelmiszer árát nem hajlandók betartani. Élelmet éppen ezért nem hoznak a város piacára, és a kocs máltatás sem hoz hasznot.⁹⁵ A város által ezüsten vásárolható bort, sört és más élelmiszereket a városban azonban rézpénzen kellett kimérniük. Miután a város az ezüstöt elfogyasztotta, sem külföldről, sem belföldről nem tudott beszerezni semmit, így a kereskedés és a gazdálkodás meghalt.⁹⁶ A hadiszállításokból sem lehetett meggazdagodni, mert az elkészített termékekért csak késedelmesen (ez már nem volt ismeretlen a városiaknak), és ráadásul rézpénzben fizettek a mesterembereknek, akik azon nem tudtak túladni. Sokszor előfordult, hogy a katonaságnak kényszerből eladott termékekért a katonaság rézpénzben fizetett, majd az így beszerzett árut ezüstért értékesítették.⁹⁷ A városok maguk is rákényszerültek arra, hogy fellelhető ezüsttartalékukat éljék fel annak érdekében, hogy a katonaság élelmiszerigényeit fedezni tudják,⁹⁸ de az is előfordult, hogy mintegy az árucseré színvonalára süllyedve borért vásároltak.⁹⁹

⁹⁰ A rézpénzről lásd: BÁNKÚTI I., A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái, p. 73–91.; BÁNKÚTI I., A kuruc függetlenségi háború gazdasági-pénzügyi alapjai.

⁹¹ AMK Schw. Nr. 12596. 1707. szeptember 16.

⁹² AMK Schw. Nr. 12207. 1704. október, Nr. 12432. Besztercebánya, 1706. szeptember 3.

⁹³ AMK H III/2. mac. 103. fol. 44. 1707. május 9., 47. 1707. május 12., 65. 1707. július 16., mac. 104. fol. 44. 1708. szeptember 25., AMK Schw. 12537. Késmárk, 1706. március 31.

⁹⁴ A bíró előadta, hogy a városban nemesek ezüstpénzért mérnek húst. A mérést meg kell tiltani, és hogy ebből ne legyen, probléma a nemes polgárok se mérjenek húst. AMK H III/2. mac. 103. fol. 55. 1707. június 11., mac. 104. fol. 27. 1708. július 21.

⁹⁵ AMK Schw. Nr. 12532. Lőcse, 1706. október 23.

⁹⁶ AMK Schw. Nr. 12930. 1709. június 7.

⁹⁷ AMK Schw. Nr. 12832. 1708. október 12.

⁹⁸ AMK Schw. Nr. 12615. 1707. november 1.

⁹⁹ AMK H III/2. mac. 103. fol. 30. 1707. április 11.

A városok vagyona azonnal megérezte a fokozott kiadásokat: a városok birtokaikat egyre-más zálogosították el környékbeli birtokos nemeseknek. Kassa városa például főként a város feladásakor kiadott nagy összegű gratifikációk, ajándékok miatt kénytelen volt Barkóczy Györgynek és feleségének, Koháry Juditnak 4000 rajnai, azaz 4800 magyar forintot kölcsön venni megfelelő kamatra. A pénzt még négy évre rá sem tudták visszafizetni, ezért meghosszabbították a kölcsönt, ami után a szokásos kamatot (6%) évente fizetik aranyban vagy ezüstben. Utóbbi, a rézpénz elterjedését ismerve, további kiadásokra kényszeríthette a város vezetését.¹⁰⁰

Az abszolutista jellegű várospolitiká legfőbbét idézett, ám részleteiben annál kevésbé ismert alapvető jellemzője volt a városi tisztújítások ellenőrzése. Ez több szempontból is hasznosnak bizonyult a kormányzat számára: a rekatolizáció jegyében katolikusokat lehetett a város élére állítani, a városok adóztatása érdekében jobban lehetett ellenőrizni a városi gazdálkodást, és jobban lehetett azt befolyásolni.¹⁰¹ A korszak Európájában ez korántsem volt példanélküli, hiszen szinte minden modern államban így ellenőrizték a városokat.¹⁰² A Rákóczi-szabadságharc idején sem volt ez másként. Besztercebánya tanácsának maga Rákóczi adta parancsba: „Mint hogy ennek előtte is, mind hazánk törvénye, mind pedig a jó rendtartás és szokás szerint, úgy practicáltatott, hogy a' királyi és bánya városok bírójának választása, és tétele, vagy az előtteniek helybe hagyása, és ratificatiója, ugy occuráló akkoron közönséges jóra tzelőző egyéb állapotok király embere praesentiájában, és communicatis invicem consiliis mennyenek véghez.”¹⁰³ Nagyszombat városának tisztújítását hasonló módon befolyásolta abba az irányba, hogy evangélikusokat is válasszanak a tanácsba, és Körmöcbánya városa is hasonló értelmű panasszal élt a fejedelemmel.¹⁰⁴ Kassa esetében hasonló tendenciákat figyelhetünk meg. A városi tisztújítással kapcsolatos problémákra kívánt pontot tenni a kassai (alapvetően a kamarai biztosok által kiválasztott és jóváhagyott) tanács, amikor a város kapitulációjakor benyújtott feltételek közé a libera electio/szabad választást is felvették, egyben kikötötték, hogy csak

¹⁰⁰ AMK Schw. Nr. 12820. Kassa, 1708. február 1.

¹⁰¹ Összefoglalóan lásd: H. NÉMETH I., Várospolitiká, 1. köt. p. 519–528.; H. NÉMETH I., A szabad királyi városok igazgatásának; H. NÉMETH I., Városigazgatás fordulóponton.

¹⁰² Összefoglalóan ld.: CH. TILLY, Entanglements; E. ENNEN, Mitteleuropäische Städte, p. 6–7.; Ausztriára lásd összefoglalóan: M. SCHEUTZ, Kammergut. Csak a legfontosabbakat említve. Német-római Birodalom: F. QUARTHAL, Verfassung und Verwaltung, p. 227.; L. SIGLOCH, Der Gemeindehaushalt, p. 118–119.; J. ROGGE, Stadtverfassung; W. HUBATSCH, Ziele und Maßnahmen; K. GERTEIS, Die deutschen Städte, p. 65–80. Franciaország: B. HODLER, Doléances; A. CHÉDEVILLE – J. LE GOFF – J. ROSSIAUD, La ville médiévale, p. 604–608.; R. CHARTIER – G. CHAUSSINAAD-NOGARET – H. NEBEUX – E. LE ROY LADURIE, La ville classique, illetve vö.: B. CHEVALIER, Les bonnes villes, p. 101–128; R. MOUSNIER, Les institutions; F. AUBERT, Le Parlement et la ville. Itália: M. FOLIN, Principi e città.

¹⁰³ MNL OL G 25 (Megyék és városok i.) III.2.a. 1703. december 28.

¹⁰⁴ Uott. 1706. március 26. Körmöcbányára lásd: III.2.b. 1704.

katolikusokat választhassanak be a tanácsba.¹⁰⁵ A fejedelem és a kassai tanács között létrejött kompromisszum eredményezte azt a különleges helyzetet, hogy a hatalmon lévő kassai katolikus elit nehezményezte a legjobban a fejedelemhez forduló evangélikusok panaszát, akik régi hatalmukat vissza kívánván nyerni maguk követelték a fejedelmi biztos megérkezését.¹⁰⁶

A Rákóczi-szabadságharc várospolitikai intézkedéseiben tehát leginkább a háború okozta fiskális szemlélet jellemzői érhetőek tetten, melyek nagy hasonlóságot mutatnak a lipóti abszolútizmus idején tapasztaltakhoz. A szabadságharc fenntartásának költségeit jelentős részben a városokra terhelte a fejedelem úgy, hogy valódi beleszólást nem nagyon engedett a városi képviselőknek: a tisztújítást kis mértékben ugyan, de befolyásolni próbálta, a városok (vagyis a negyedik rend) képviselőit a Gazdasági Tanácsba nem vonta be, és csak a magyarországi szabad királyi városok együttes fellépésének volt köszönhető az is, hogy a Tábla esküdtei közé sikerült két városi küldöttet is maguk nehezen felvételni.¹⁰⁷

Források:

AMK = Archiv Mesta Košice

E 190 (Arch. fam. Rákóczi) = Kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Archivum familiae Rákóczi (E 190)

E 210 (Misc.) = Kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Miscellanea (E 210)

E 23 (Litt ad Cam. Scep.) = Kincstári levéltárak, Magyar Kamara regisztratúrája, Litterae ad Cameram Scepusiensem (E 23)

E 554 (Városi és kam. i.) = Kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Városi és kamarai iratok (E 554)

G 25 (Megyék és városok i.) = Thököly- és Rákóczi-szabadságharc levéltára, Rákóczi-szabadságharc levéltára, Megyék és városok iratai (G 25)

H I. = Supplementum H, Spisy a listiny

H III/2. mac. = Supplementum H., Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívy, Malá mestská kniha (Liber civitatis minor)

H III/2. pur. = Supplementum H. Mestské knihy a registre, Knihy mestskej administratívy, Veľká mestská kniha (Liber civitatis maior)

MML = Magistrat Mesta Levoča

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

¹⁰⁵ AMK Schw. Nr. 12183. Kassa, 1704. augusztus 24.

¹⁰⁶ AMK Schw. Nr. 12353. Kassa, 1705. január 21., AMK Schw. Nr. 12327. 1705. május 3. Lásd erre még: R. Várkonyi Á., II. Rákóczi Ferenc államáról, p. 252–253.

¹⁰⁷ AMK Schw. Nr. 12372. 1705. április 3. A táblai ülnökökről: AMK Schw. Nr. 12659. 1707. július 18., AMK Schw. Nr. 12708. Lőcse, 1707. augusztus 7.

Irodalomjegyzék:

FÉLIX AUBERT, Le Parlement et la ville de Paris au XVIe siècle, *Revue des Études Historique*, 71, 1905, 225–247., 337–357., 453–487.

BÁNKÚTI IMRE, A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái, 1703–1711, Budapest 1991.

BÁNKÚTI IMRE, A kuruc függetlenségi háború gazdasági-pénzügyi alapjai, in: Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról, (Szerk.) CZIGÁNY ISTVÁN, Budapest 2002, p. 65–97.

ROGER CHARTIER – GUY CHAUSSINAAD-NOGARET – HUGUES NEBEUX – EMMANUEL LE ROY LADURIE, La ville classifique, in: *Histoire de la France urbaine*, (Szerk.) GEORGES DUBY, Paris 1981.

ANDRÉ CHÉDEVILLE – JACQUES LE GOFF – JACQUES ROSSIAUD, La ville médiévale, in: *Histoire de la France urbaine*, (Szerk.) GEORGES DUBY, Paris 1980.

BERNARD CHEVALIER, Les bonnes villes de France du XIVe au XVIe siècles, Paris 1982.

EDITH ENNEN, Mitteleuropäische Städte im 17. und 18. Jahrhundert, in: *Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert*, (Szerk.) WILHELM RAUSCH, Linz/Donau 1981, (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5.) p. 1–20.

MARCO FOLIN, Principi e città in Italia fra medioevo et età moderna: note a margine del caso ferrarese, in: *Aspetti e componenti dell'identità urbana in Italia e in Germania (secoli XIV – XVI)*, *Aspekte und Komponenten der städtischen Identität in Italien und Deutschland (14.–16. Jahrhundert)*, (Szerk.) Giorgio Chittolini, Berlin 2003, p. 25–43.

KLAUS GERTEIS, Die deutschen Städte in der frühen Neuzeit. Zur Vorgeschichte der „bürgerlichen Welt“, Darmstadt 1986.

WALTHER HUBATSCH, Ziele und Maßnahmen landesherrlicher Politik im Absolutismus gegenüber den Städten aus der Sicht des Verwaltungshistorikers, in: *Städtewesen und Merkantilismus in Mitteleuropa*, (Szerk.) Volker Press, Köln – Wien 1983, p. 30–44.

IVÁNYI EMMA, Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1713), Budapest 1991, (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 10.)

J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA, Polgár vagy nemes? A kassai patrícius-polgárok házassági-társadalmi kapcsolatai a XVII. században, in: *Ezredforduló — századforduló — hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére*, (Szerk.) J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA, Piliscsaba 2001, p. 395–426.

KÁLLAY ISTVÁN, A bécsi udvar várospolitikájának néhány kérdése Mária Terézia korában, *Századok*, 97, 1963, p. 1055–1072.

KÁLLAY ISTVÁN, A városi igazgatás reformja az osztrák örökös tartományokban és Magyarországon Mária Terézia korában, Levéltári közlemények 42, 1971, p. 115 – 135.

KÁLLAY ISTVÁN, Die einige Fragen der Städtepolitik des Wiener Hofes in Ungarn zur Zeit Maria Theresias, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv, 16, 1963, p. 151 –164.

KÁLLAY ISTVÁN, Die Städte Ungarns im 17. und 18. Jahrhundert. In: Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert, (Szerk.) Wilhelm Rausch, Linz/Donau 1981, (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5.) p. 73–82.

KÁLLAY ISTVÁN, Zur Verwaltungsgeschichte der freien königlichen Städte im 17. und 18. Jahrhundert, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv, 15, 1962, p. 181 – 199.

PETER KÓNYA, Prešov, Bardejov a Sabinov v povstaní Františka II. Rákócziho, in: Povstanie Františka II. Rákócziho, 1703–1711. (v novšom priblížení), (Szerk.) KÓNYA, PETER, Prešov 2005, p. 86–112.

KUBINYI ANDRÁS, Városaink háborús terhei Mátyás alatt, in: Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére, (Szerk.) DOMINKOVITS PÉTER – TURBULY ÉVA, Sopron 1993. p. 155–168.

Magyar országgyűlési emlékek. Monumenta comitialia regni Hungariae, (Szerk.) FRAKNÓI VILMOS (1–8. köt.), FRAKNÓI VILMOS – KÁROLYI ÁRPÁD (9–12. köt.), Budapest 1874–1917, (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek 3. osztály. Monumenta comitialia. Országgyűlési emlékek)

Magyar Törvénytár, Corpus Juris Hungarici, (Szerk.) KOLOSVÁRI SÁNDOR – ÓVÁRI KELEMEN, Budapest 1899.

ROLAND MOUSNIER, Les institutions de la France sous la monarchie absolue, Paris 1974.

NAGY ISTVÁN, A Magyar Kamara adóigazgatási tevékenysége a XVI–XVII. században, Levéltári Közlemények, 66. 1995, p. 29–51.

H. NÉMETH ISTVÁN, A szabad királyi városok egységes fellépéséről a kora újkorban (16–17. század), Soproni Szemle, 56, 2002, p. 210–238.

H. NÉMETH ISTVÁN, A szabad királyi városok igazgatásának abszolutista vonásaihoz. A felső-magyarországi városok 1681. évi tisztújításai, in: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára, (Szerk.) MAYER LÁSZLÓ – TILCSIK GYÖRGY, Szombathely 2003, p. 229–254.

H. NÉMETH ISTVÁN, Kassai polgárok és katonák a 16. században (A hadsereg beköltözésével jár társadalmi és közigazgatási jelenségek a felső-magyarországi városok életében a Mohácsot követő évtizedek során), Levéltári Közlemények, 68, 1997, p. 143–198.

H. NÉMETH ISTVÁN, Mestská politika Uhorského kráľovstva v období raného novoveku, in: Z Bardejova do Prešporku. Spoločnosť, súdnicstvo a vzdelanosť v mestách v 13.–17. storočí, (Szerk.) CSUKOVITS ENIKŐ – TÜNDE LENGYELOVÁ, Prešov–Bratislava 2005, p. 285–308.

H. NÉMETH ISTVÁN, Polgár vagy nemes? A városok nemesi rendű lakosainak problematikája a felső-magyarországi városszövetség tevékenysége tükrében, Korall, 9, 2002. szeptember, p. 79–106.

H. NÉMETH ISTVÁN, Városigazgatás fordulóponton. A 17. század utolsó harmadának abszolutista vonásai a városokban, in: Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel, (Szerk.) CZOCH GÁBOR – KOCSIS ARANKA – TÓTH ÁRPÁD, Pozsony 2005, p. 212–232.

H. NÉMETH ISTVÁN, Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. A felső-magyarországi városszövetség, Budapest 2004.

PÁLFFY GÉZA, A főkapitányi hadiipari műhely kiépülése Kassán és nyersanyagellátó forrásai, in: Végvár és környezet (Szerk.) PETERCSÁK TIVADAR – PETŐ ERNŐ, Eger 1995, (Studia Agriensia 15.) p. 183–221.

FRANZ QUARTHAL, Verfassung und Verwaltung in südwestdeutschen Städten der Frühen Neuzeit, in: Recht, Verfassung und Verwaltung in der frühneuzeitlichen Stadt, (Szerk.) MICHAEL STOLLEIS, Köln – Wien 1991, p. 217–239.

JÖRG ROGGE, Stadtverfassung, städtische Gesetzgebung und ihre Darstellung in Zeremoniell und Ritual in deutschen Städten vom 14. bis 16. Jahrhundert, in: Aspetti e componenti dell'identità urbana in Italia e in Germania (secoli XIV – XVI), Aspekte und Komponenten der städtischen Identität in Italien und Deutschland (14.–16. Jahrhundert), (Szerk.) Giorgio Chittolini, Berlin 2003, p. 193–226.

MARTIN SCHEUTZ, Kammergut und/oder eigener Stand? Landesfürstliche Städte/Märkte und der „Zugriff“ der Gegenreformation. in: Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie, (Szerk.) RUDOLF LEEB, Wien 2006, (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 47.) p. 309–337.

LOTHAR SIGLOCH, Der Gemeindehaushalt der württembergischen Landstadt pfullingen von 1656 bis 1874, in: Städtisches Haushalts- und Rechnungswesen. (Szerk.) ERICH MASCHKE – JÜRGEN SYDOW, Sigmaringen 1977, (Stadt in der Geschichte 2.) p. 118–126.

LOUISE SOMMER, Die österreichischen Kameralisten in dogmengeschichtlicher Darstellungen, Wien 1925, (Studien zur Sozial-, Wirtschafts- und Verwaltungsgeschichte 13.)

ANTON ŠPIESZ, Die Wiener Hof und die Städte des Königreiches Ungarn in den Jahren 1681–1780, in: Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert, (Szerk.) Wilhelm Rausch, Linz/Donau 1981. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5.) p. 83–95.

ANTON ŠPIESZ, Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680–1780, Košice 1983.

SZAKÁLY FERENC, Gazdasági és társadalmi változások a török hódítás árnyékában, Budapest 1994. (História Könyvtár, Előadások a történettudomány műhelyeiből 5.)

SZÜCS JENŐ, Das Städtewesen in Ungarn im 15–17. Jahrhundert, in: La renaissance et la réformation en Pologne et en Hongrie (Szerk.) FÜGEDI ERIK – SZÉKELY GYÖRGY, Budapest 1963, p. 97–164. (Studia Historica 53.) p. 137–138.

CHARLES TILLY, Entaglements of European Cities and States, Cities and the Rise of States in Europe, a.d. 1000 to 1800, (Szerk.) TILLY, CHARLES – BLOCKMANS, WIM P., San Francisco – Oxford 1994, p. 1–27.

R. VÁRKONYI ÁGNES, II. Rákóczi Ferenc államáról, in: Az államiság megőrzése. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról, (Szerk.) CZIGÁNY ISTVÁN, Budapest 2002, p. 229–282.